

Alvaro Pombo

Tamo gde su žene

Prevela sa španskog
Jasmina Nikolić

 Laguna

Naslov originala

Álvaro Pombo

Donde las mujeres

Copyright © Álvaro Pombo, 1996

Translation Copyright © 2006 za srpsko izdanje, LAGUNA

Tamo gde su žene

„Čovek ne može ozbiljno da shvati Nines! Da je to što ju je obuzelo patnja, to niko ne spori. Ali bolesna, bogami, nije.“

„Bila je mnogo zaljubljena, a to mu dođe kao bolest...!“, prokomentarisala je moja majka s drugog kraja trpezarijskog stola za kojim je cela porodica sedela i pila čaj.

„Pa šta? Kakve veze ima ljubav s nejelom? Zna li šta je Nines? Nines je jedno načisto bezvoljno stvorenje. Reci mi, koliko njih je, da ti znaš, zbog ljubavi prestalo da jede. Nijedna!“, tvrdila je tetka Lusija odgovarajući samoj sebi.

Violeta i ja smo se pogledale, prestravljene i oduševljene vrtoglavim obrtom koji su već počinjale da dobijaju tetka Lusijine rečenice. Uspravna u svojoj stolici, ne naslanjajući leđa, širila je velike plave oči, bila je besna zbog blagog otpora koji je, kako se činilo, pružala moja majka.

„Lusija, jaje! Pojedi jaje, jer će ti posle, hladno, pasti na želudac kao kamen.“

Ali tetka Lusija nije bila u tom trenutku zainteresovana za temperaturu svoje hrane. Zbog toga je samo snažno lupila jaje elegantnom kašičicom od slonovače. Niko ne bi bio kadar da spreči tetka Lusiju da kaže ono što je htela da kaže o tetka Nines.

„Reč je o tome da se Nines nije potrudila da savlada bol, i neće da ga savlada ni da je ubiješ. Nema lekara koji tu išta može, ni bolničarke ni monahinje niti bilo koga ko može da

se nosi s voljom kao što je njena. Odlučila je da umre od gladi i eno je, s manje od četrdeset kila, kao Gandi!“

Violeta i ja smo se ponovo pogledale. Bura se pogoršavala iz časa u čas. Mirnim glasom – glasom proračunatim da uznemiri tetka Lusiju, koja je bila najstarija sestra – posle nje je išla moja majka, a posle nje tetka Nines – izjavila je moja majka:

„To što kažeš je mnogo nepravedno i mnogo nerazložno. Ti znaš kako je sve to bilo. Ne mislim samo na nesreću. Mislim na sve, jadona Nines. Kakav je bio njen život i kakav je sada. Nije da hoće da umre od gladi. Niti da umre. Ono što hoće jeste da ne živi, a to je nešto sasvim drugo.“

Velika tišina lebdela je nad stolnjakom od grubog konca i bakinim elegantnim posuđem. Violeta i ja smo se skupile i zurile u naše tanjire. Ni svađa ni osećanja nisu bili novi. Nije bilo ni potrebe da budu da bi bili neverovatno opčinjavajući. Reč „pravednost“ odvušla je tetka Lusijinu pažnju prema teritorijama velike dubine i nervoze. Navodna nepravda učinjena tetka Nines obuhvaćena je i prevaziđena idejom o opštoj pravednosti, koju je tetka Lusija izlagala u tom trenutku. Uravnoteženost svojstvena tasu pravde na kraju se sasvim poremetila, zajedno s kašičicom, tacnom i šoljom čaja, koje su svaka za sebe poskakivale u tetka Lusijinoj levoj ruci. Nikako nisu padale, uprkos tome što su često bile na ivici da padnu, što je stvar koju bismo sve mi više volele: da se srušimo. I da počinemo u miru, smrvljene u paramparčad zajedno sa posuđem i pravdom, na stolnjaku natopljenom čajem, bez ikakvog stila. Ali stil nikada nije nedostajao: kao da je tetka Lusija imala na samim jagodicama svih pet prstiju leve ruke magnet čiji se proporcionalni čelični ili metalni deo nalazio na kašičici, na tacni i na šolji, i dozvoljavao veliku neravnote-

žu u unutrašnjosti tetka Lusijine vrlo elegantne ravnoteže, u njenom glasu i manirima.

Bio je novembar. Tetka Nines više nije živela u našoj kući. Prema lekarskom savetu tetka Lusija ju je odvela kod Klanjateljica iz Letone, koje su u samom samostanu, u celom jednom krilu, imale sobe, svaka sa ogledalom i zasebnim umivaonikom, gde su za vreme Uskrsa dame iz Letone sprovodile duhovne vežbe smenjajući se na svaka tri dana i koje su monahinje iznajmljivale preko cele godine starijim osobama koje više nisu mogle da vode računa o sebi ili, pak, obolelima, poput tetka Nines, od nerava, koje su morale da paze diskretno, ne vređajući ih i ne gubeći ih iz vida, jer još uvek nisu bili sasvim ljudi.

Bilo je uočljivo da smo sada, kada je tetka Nines otišla, pričali o njoj bez prestanka. Nikada to nismo radili dok je živela s nama. Odluku da se tetka Nines smesti kod Klanjateljica nije bilo, prema mojoj majci, nimalo lako doneti: morale su da se sastanu tetka Lusija i moja majka, doktor Masarin i njegov pomoćnik i da dobro odmere razloge za i protiv, koje je smeštanje podrazumevalo. Tetka Nines sama nije uzela učešća u raspravama niti, kako se čini, u donošenju odluke. Rekla je jedino: „Činiće mi se vrlo dobrim što god vi da odlučite.“ Ovakvo rešenje je, prema tetka Lusiji, bilo odraz potpune bezvoljnosti, mada više nego dovoljno da pokaže da odlazi iz kuće dobrovoljno, da je niko nije izbacio, da se smešta kod Klanjateljica svojom sopstvenom voljom i da nikom nije bila izričita namera da je skloni. Kada je stigla u samostan, tetka Nines je malo-pomalo prestajala da jede i da se zanima za život uopšte. U novembru se pričalo o tvrdoglavosti tetka Nines, iz večeri u več, za sve vreme pijenja čaja, a čak i posle. Tetka Lusija je nosila svu težinu razgovora, ostavljajući povremeno utisak da nije razgovarala samo s

nama, već da se usput obraćala i gomili ljudi okupljenoj kao u pozorištu, koja je zahtevala jasna i precizna objašnjenja, izgovorena glasom za nekoliko oktava višim nego što je običaj u kućama u vreme čaja. Doktor Masarin i njegov pomoćnik bili su opisivani kao eminentni i kao imbecili, ponekad čak i istovremeno, tokom čitavog decembra i januara. Doktor Masarin je u tetka Lusijinim očima postao savršeno nekompetentan polovinom marta, nesposoban da razdvoji telo od duše. I odgovoran, samim tim, krajem te godine, što nije sprečio da se tetka Nines lagano ubije zbog očajanja, depresije i možda želje da se nađe tamo u smrti s jedinim mladim čem kog je imala i izgubila, Indalesiom. Tetka Lusija je uvek naglašavala – a moja majka se diskretno s time slagala – da tetka Nines nije luda, već je jednako razumna kao bilo koja od nas. Dokaz se nalazio u tome da su joj oba oka, kada su je jednog jutra pronašli bez života, bila otvorena i izražajna, a pogled čvrsto prikovan u vedro nebo njene sobe sa zasebnim umivaonikom, spokojan i pun vere u ono što je čeka u drugom životu.

U ovom životu, naprotiv, tetka Nines nije očekivala ništa posebno. I zbog toga se mnogo iznenadila kada ju je snašla, ne očekujući je, mogućnost da bude srećna. Njen život je lagano prolazio sve dok se nije pojavio Indalesio. Zaljubili su se, hteli su da se uzmu, sve je to bilo vrlo brzo. I odjednom se sve završilo.

Violeta i ja smo o svemu tome pričale u spavaćoj sobi do kasno u noć ne nalazeći rešenja: da je bilo rešenja i da ga je trebalo naći u tom trenutku tragičnog događaja, s tetkom Nines smeštenom kod Klanjateljica, nije bio stav koji smo Violeta i ja delile. Pričati o tetka Nines, Violeti se činilo kao da nema drugu svrhu osim samog pričanja. Naprotiv, ja sam – možda zato što sam dve godine starija – pričala da bih promenila

tužnu situaciju. A bilo je tužno upravo zato što nije moglo da se promeni, i zbog toga se o tome toliko pričalo te zime: jer, kad se o njoj priča, tuga više oplemenjuje nego što rastužuje, ulepšava samu situaciju. Sve to je bilo podsticajno po cenu da bude tužno ne samo u opštim crtama već i iz detalja u detalj: tako, bilo je, konkretno, izuzetno tužno to što tetka Nines nije čak ni bila majčina i tetka Lusijina sestra, ćerka moje bake i mog dede kao one. Bila je posestrima, ništa više, ćerka mog dede i osobe čiji je stan koristio na svojim putovanjima u Madrid. Violeta i ja smo saznale za taj podatak povodom Indalesijeve nesreće, a do tada nam je bio nepoznat jer smo mnogo pre nego što su počela da se utvrđuju naša sećanja, tetka Nines zvali tetka Nines i oduvek je živela sa nama.

U dnevnoj sobi postoji jedna fotografija na kojoj se vide sve tri kako sede na prednjoj terasi s bakom, koja se slikala iz profila da bi istakla svoj grčki profil. Tetka Nines štrči malo između svoje dve sestre, nešto je viša – fotografija je stara – drugačije očešljana, drugačije obučena, stroža, kao da je najstarija, a bila je najmlađa od njih tri.

Kako je samo Indalesio trčao plažom! Oduševio je sve žive tog leta. Takođe i nas dve, koje smo trčale samo da bismo ga videle izdaleka kako se svakog jutra spušta na plažu, pod izgovorom da ga pitamo koliko je sati, tek da bismo ga čule kako izgovara: „Već idete kući?“ Bilo je uzbudljivo odgovoriti skoro uglas: „Još uvek ne, jer je još rano, obično idemo u tri.“ A Indalesio nas je vodio za ruku, jednu s jedne, drugu s druge strane, obešene i samo s jednom nogom na pesku. To mu je služilo kao izgovor da se približi našem šatoru i da odvede tetka Nines u šetnju, niz plažu, sve do brda gde se završava peščana obala i počinju velike stene. Posle bi se vraćali koračajući vrlo polako, oboje zagledani u zemlju, hodajući u korak. Bilo je dirljivo gledati ih kako odlaze i ne videti ih više i opet

ih videti, i gledati ih kako se naočigled svih zadržavaju do posle tri.

Indalesio je bio dobar momak, bio je nepobediv: samo je more moglo da se nosi s njim. More uvek izda, nema lakog mora. Indalesio se udavio jer to nije imao u vidu, jer je dopustio da ga ponesu zamisli na koje more navodi, i koje ne izgledaju kao zamisli mora, već čoveka. Što je rasplamsanije i zelenkastije, što govorljivije izgleda, nemije postaje i smrtonosnije kad se čovek nađe jednom u njemu. Indalesio je odlično poznao more, ali ništa mu to nije vredelo. Imao je malu belu lađu s crvenim jedrom da bismo ga, ma kako daleko otišao jedreći, s vidikovca naše kuće mogli razlikovati golim okom od svih ostalih, i gledati kako menja smer da bi bolje iskoristio vetar, nebo, regatu, plavo svetlo pučine i leta, avanturu. Međutim, Indalesio je bio manji od mora, zbog toga se udavio. Uprkos čarima koje je posedovao i njegovoj nepretencioznoj ozbiljnosti. Uprkos njegovim dugim rukama i velikim šakama, ručnim zglobovima četvrtastim od veslanja. Uprkos njegovom crnom, sferičnom, nerđajućem i voodootpornom satu, koji se udavio s njim, ali koji se za razliku od Indalesija nije vratio na površinu. Ispod zamagljenog stakla, kazaljke odbrojavaju sate u dubini, još uvek se odupirući vodi. Desilo se slučajno da tetka Nines nije bila kod kuće kad se dogodila nesreća. Obavestila ju je moja majka telefonom. Jednu ovakvu vest je gotovo nemoguće preneti lepo. Moja majka ju je prenela hladno. Za tetka Nines je vest morala biti groznija od najgroznije, što se posle i videlo po njenoj zapuštenosti i bezvoljnosti da živi, koja joj se zalepila za nepca kao prilepak i konačno je ubila.

Ta zima je bila više zima od bilo koje druge. Niko se nije sećao nijedne jače ni u San Romanu ni u drugim ribarskim mestima s tog dela obale. U školu se prestalo ići četvrtog decembra po podne, jednog ponedeljka, jer je moja majka rekla da je kod kuće bolje nego igde. To što je bilo nemoguće ići u školu bila je divna nemogućnost: s tetka Lusijom već smeštenom u njenoj kuli, s nevremenom koje nije posustajalo, s morem koje je za vreme plime talasima oduzimalo višak energije na pristaništu i na mostiću koji povezuje naš deo obale, na neki način naše ostrvo. Obeležen je kao poluostrvo u mapama – mada se u mapama ne zove La Maranja* – ali je, zapravo, ostrvo, s prevlakom širokom manje od dva kilometra, peščanim sprudom koji su naneli talasi i severoistočni vetar, što se držao na poluskrivenim stenama, čekinjama i korovu dina. Biti ucrtan na mapi kao poluostrvo bilo je neprijatno, mada neuporedivo bolje nego živeti kao druge devojčice, na kopnu. Na ostrvu, dakle, na La Maranji, živele smo samo mi, u dve kuće: jedna je bila naša – bliža mostu, kuća na dva sprata okružena malom baštom i živom ogradom s rupama koje su, dok smo bile male, služile kao tajna vrata za izlazak i ulazak – a druga je bila velika kuća preko puta nas, tetka Lusijina kuća, mnogo veća od naše, s kulom prislonjenom uz kuću i

* Šp.: *la maraña* – zbrka, spletko. (Prim. prev.)

čitavam jednim parkom ograđenim kamenim zidom i jednim obeliskom tačno u sredini. S mosta naše kuće videla se samo jedna strana krova od škrljaca, dok su se kula i mansarde tetka Lusijine velike kuće isticale u najvišoj tački ostrva spram beličastog zimskog neba kao far bez svetla koji turobno štrči nad morem, beskoristan i preteći poput glavne kule nekog zamka. Svake godine, kada bi osvanuo prvi novogodišnji dan, palila bi tetka Lusija u kofi za katran veliku vatru na vrhu kule, koja je obasjavala čitavo tmurno i nestalno nebo svojim nerazumljivim, hirovitim i prodornim plamenovima. Tetka Lusija je bila događaj sama po sebi. Nije bilo moguće da je Violeta i ja slušamo, a da posle ne raspravljamo u spavaćoj sobi o onome što je govorila ili radila. Njen dolazak jednom godišnje, početkom oktobra, uvek je bio razdragano slavlje koje bi zahvatilo, s kraja na kraj, kao silovit vetar, celu jesen i celu zimu do polovine ili kraja aprila. „Neće me proleće zateći ovde, ma ni mrtvu!“, imala je običaj da kaže tetka Lusija. I bilo bi tako, jer čim bi vazduh počeo da se usporava a sunce da kasni s odlaskom i čim bismo počeli da skidamo džempere, tetka Lusiju bi spopadali žmarci i ona bi odlazila na Island, u Rejkjavik, gde je, u predgrađu, Tom Bilfinger imao kuću sagrađenu samo od panjeva, premazanih smolom, i drveta, kako se već grade na Islandu, zbog hladnoće. Tom je bio od suštinske važnosti za tetka Lusijin glamur: bio je tetka Lusijin hohdojč udvarač, iz bogate porodice, plemić i protestant, za koga tetka Lusija nikada nije htela da se uda, niti se on oženio drugom, s nadom, možda, da će se pod starost ublažiti tetka Lusijina čelična volja i da će moći da stupe makar u građanski brak.

Kad smo bile male, čudilo nas je što tetka Lusija ne živi tokom cele godine u kući s kulom, okrenutoj ka moru, s veli-

kim drvećem i pošljunčanim stazama duž čitavog parka, koje je osmislio, po uzoru na romantične engleske vrtove, sam Tom Bilfinger, kao što verujem.

„Zašto tetka Lusija ne ostane celo leto, kad je leto ovde tako lepo?“, pitale bismo Violeta i ja majku svaki put kad bi tetka Lusija odlazila.

„Zato što je tetka Lusija uobražena i neće da joj se upropasti ten ni malčice. Na severu, čini se, zbog vlage i magle, koža joj bude kao sunder, večno mlada, vidite je.“

„Pa, ako je uobražena, onda je glupa“, izjavila je Violeta jednom prilikom. „To je rekla majka Marija Engrasija, da su sve uobražene žene glupače i da, osim toga, uvek završe grozno. To je iskustvo koje ona ima, a već je stara.“

„Ma, šta zna ta monahinja!“, odgovorila je moja majka. „Ako je to za glupače rekla konkretno za tvoju tetku, vara se. A ako je to rekla uopšteno za sve žene, onda ne znam ni šta da mislim o njoj.“

„Pa verovatno je to bilo zbog tetka Lusije“, odgovorila je Violeta, „jer kad je to rekla, gledala je značajno u mene.“

„To je zbog uvek iste stvari!“, uzviknula je moja majka. „Zbog besa koji monahinje i sveštenik osećaju prema ljudima iz San Romana, prema našoj porodici i prema nama. Jer mi ne idemo na misu. I fama o tvom dedi kao o ateisti... Mi smo orlovi, oduvek, a monahinje su kokoš. Zato se mole za sve živo, mole se i svetom Antoniju kad izgube ukosnice. Jer su za razliku od nas nesposobne da se brinu za sebe same. Zavide nam jer su niko i ništa. Dok mi, samo zato što jesmo, već blistamo kao arhanđeli, kao što je blistala Luzbel. Zar vas to ne uče na veronauci?“

Obe smo priznale da nas to, svakako, uče na veronauci i u kapeli, to o Luzbel, koja je izgubila Božju ljubav zbog

oholosti. Najlepši arhandel koji je postojao. I samo gledajući njih dve, tetka Lusiju i moju majku, bilo je više nego razumljivo šta je pomislila Luzbel, a šta je pomislio Bog kad ju je bacio u pakao: da je blistala previše, kao što su blistale one i samim tim nas dve i naš mali brat Fernandito, i čitavo ostrvo La Maranja, gde su protekli naše detinjstvo i naša mladost.

Nesreća tetka Nines imala je za mene mnogo veće značenje od onog koje sam bila kadra da izrazim verbalno s četrnaest godina. Govorila sam sebi: „To je tragedija“, ne znajući kako je ta reč mogla da se primeni na dva tako različita događaja kao što su bili Indalesijevo davljenje – nesrećan slučaj, i to što je tetka Nines za nešto malo više od godinu dana izgubila želju da jede, da vodi računa o sebi, da živi – to nije bio nesrećan slučaj, već pre obrnuto: rezultat odluke, i to odluke koja je gotovo u celini načinjena od omaški i poricanja. Bila je to jedna ista tragedija, ali nerazumljivost, neiskazivost nisu nastale nesrećnim slučajem, već ih je, tokom čitave godine, gradila moć jedne odluke.

Odveli su je taksijem. Taksijem iz Letone, a ne iz San Romana. Ja sam znala da je tog dana odvođe i čekala sam u hodniku na prozoru, videla taksi kako stiže brundajući, i videla kako izlazi doktor Masarin, koji je sedeo do šofera. Videla sam kako tetka Nines izlazi između moje majke i tetka Lusije, kao da je odvođe uhapšenu. Viđena odozgo, na sivkastoj svetlosti jesenjeg sutona na La Maranji, scena je izgledala kao kraj nemog filma, doktor Masarin je bio dželat, a tetka Lusija i moja majka dva šefa visokog ranga ili dva tužioca kojima je sve jasno i samo ispunjavaju njegove naredbe. Osećala sam da su mi stopala hladna. Osećala sam jaku znatiželju. Imala sam istovremeno i snažan utisak da ne osećam ono

što bi trebalo, ili možda jedno neodređeno osećanje krivice što samo posmatram tu scenu s prozora, umesto da strčim da se oprostim od tetka Nines jednim poljupcem. Otišla je ne pozdravivši se s nama. Pustili smo je da ode ne rekavši joj zbogom, kao što su odlazile iz kuće gotovo uvek u to isto vreme dojičje, kuvarice, služavke, koje smo naizgled iznenađeno prestajali da volimo čim odu. Možda smo zbog toga, zato što se nisam pozdravila s tetka Nines, Violeta i ja pričale o njoj gotovo svake večeri. U početku je meni nedostajala u vreme čaja, prazna stolica i prazno mesto tetka Nines podsećali su na nju iz perioda pre Indalesija, uposleni, neodređeno sličnu frojlajn Hani, Fernanditovoj dadilji. Tetka Nines nas je vodila u šetnje, silazila je s Violetom i sa mnom u najgorim olujnim danima u kojima je brza kiša ukoso padala na kabanice, a jak, divlji vetar izvirao kišobrane. Gledala sam u njeno prazno mesto i sećala se uzalud – kao neko ko se seća ukupnog iznosa, cifre, a zaboravlja sabirke – kako je tetka Nines provodila s nama čitava nedeljna popodneva igrajući se tablica, guske* i „ne ljuti se, čoveče“. Te tri igre je Violetu i mene naučila tetka Nines. Bilo je tužno misliti na nju. No, bila je to tuga koja me ipak nije rastuživala – to je ono što je bilo nejasno, nerazumljivo, čudno.

Sa četrnaest godina, značenja mojih iskustava pojavljivala su se i nestajala kao trenutni plamen, bila su eksplozije koje, nisam umela da povežem s ostatkom svog života. Tako, svega nekoliko dana posle Indalesijeve nesreće (tetka Nines je još uvek bila kod kuće, zatvorena u svojoj sobi – Manuela ili neko od nas nosio joj je hranu koju bi jedva okusila – a činilo

* Dečja igra slična igri „ne ljuti se, čoveče“. Na kartonu su nacrtane kućice, i u svakoj se nalazi nešto: reka, bunar itd. U svakoj devetoj kućici se nalazi guska. (Prim. prev.)

se da joj se sviđaju jedino pirei i supe od pirinča ili s rezancima, ili tanjir čorbe od kuvanog jela), Violeta i ja smo se tek bile vratile iz škole i obe smo bile u našoj sobi spremajući se da siđemo na čaj. Taj čaj je trebalo da bude poseban jer smo imali goste: tri gospođe koje su možda bile istih godina kao tetka Lusija ili moja majka, ali koje su, na prvi pogled, izgledale starije, *ugospođene*, uštogljene, usporene. Bile smo ih videle kako sede u dnevnom boravku s mojom majkom. Starija je bila jedna plavuša za koju je Violeta rekla da je predsednica Katoličke akcije, a za druge dve, mlađe po rangi i možda po godinama, nije se znalo ko su. Violeta se ogledala u ogledalu, popravljajući falte na svojoj teget plisiranoj sukni – uniformi za nedelje i praznike. Ja sam sedela na krevetu glancajući cipele obema. I Violeta reče:

„Nije li tebi čudno, pošto meni jeste, to što danas ne nosimo nikakvu crninu? Poseta koja je došla je formalna...“

„Ako to kažeš zbog Indalesija, to je glupost, jer nama nije bio ništa.“

„Kako to da nama nije bio ništa? Nešto je morao da bude neminovno kao tetkin dečko. Bio joj je dečko pre nego što se udavio.“

„Jedva da su i bili momak i devojka, znaš? A pošto se Indalesio udavio, više nisu ni to“, izjavila sam ja svečano, i odmah osetila probadanje zbog neke neodređene optužbe. Osetila sam se okrutnom što sam na taj način pričala s Violetom. Bilo je veoma neprijatno osećati se okrutno: pogledala sam se u ogledalu i okrutnost se videla na mojim zakrivljenim usnama. Naposletku, nisam bila ja ta koja je prva počela, Violeta je počela prva s onim o crnini. Tako da sam rekla: „Nije trebalo da kažeš, ono za crninu, nije trebalo ni da pomisliš, to je kao da se podsmevamo tetka Nines.“

Violeta se bila približila dok sam ja govorila i posmatrala me iznenađeno.

„Šta to pričaš? Tetka Nines s tim nema nikakve veze. To za crninu sam rekla zato što bih baš volela da po podne budem u crnom, recimo u crnoj jednostavnoj haljini, i samo sa jednom ogrlicom od austrijskog srebra s ruskom glazurom boje jagode. Tetka Lusija stalno govori da crno dobro stoji ljudima s fizionomijom poput naše, s tim njenim koščatim licem, na koje kao da je oduvek nanosila puder, i to beli.“

Tetka Lusija je bila sveprisutna! To nisam mogla da ne primetim dok sam slušala Violetu kako priča o crnoj haljini koju bi volela da nosi u večernjim satima, i osećala sam u njoj onoliko koliko sam osećala u sebi samoj ubeđenost pod istim uticajem. Međutim, dok sam silazila niz stepenice, pomislila sam na nešto na šta tetka Lusija ne bi pomislila: na dvoličnost s kojom sam, instinktivno, obradila neprijatnost izazvanu time što sam prema Violeti bila okrutna: morala sam biti nevinna pošto-poto, oslobođena krivice po svaku cenu. Ušla sam u dnevni boravak posle Violete, ne znajući ni da odredim ono što sam čas pre osetila razgovarajući s njom, ni ono što sam osećala upravo u tom trenutku. Kada sam videla gošće kako uštogljeno razgovaraju s tetka Lusijom i mojom majkom, koje su se samo osmehivale i s vremena na vreme ubacivala tek pokoju reči, izbrisala mi se sva griža savesti i sve se svelo na svečanu veselost: onu objektivnu komičnost koju je svaka poseta, od malobrojnih kojima smo prisustvovala, imala za mene u mojoj četrnaestoj godini. Bilo je zabavno pozdraviti ih jednu po jednu, i sesti zatim naspram njih na tabure, praviti ozbiljan izraz lica, glumeti da uzimamo za ozbiljno ono što se govori i ne dozvoliti da primete da ih samo posmatramo da bismo se posle smejale Violeta i ja u spavaćoj sobi, imitirajući ih. Umetale bi: „Nines, sirotica!“, ritmički, na svake

četiri rečenice. Ili bi, pak, ubacile: „Indalesio, nek počiva u miru“, kako bi učinile malo zanimljivijim – činilo se – svoja tri monotona monologa. Nisu ličile na nas, bile su kokoš, i zato su bile smešne. Bilo je prirodno – pomislila sam iznenađeno – to što se moja majka povukla da živi usamljenički na La Maranji kad smo mi bile male: došla je ovamo da živi da bi se oslobodila graktanja te kokoši. „Bolje same nego u lošem društvu“, rekoh sebi samoj. I prošla me je neka svečana jeza tople otmenosti, kao gutljaj oruha* u grlu, jednaku, duši: bilo je očaravajuće to što nas posećuju retko, onako kako utovljene kvočke, sređene za tu priliku, posećuju kraljice majke, kao princeze, kao kraljice kad stave rukavice. Pomislila sam da su sve tri verovatno na brzinu zašile rašiveni šav na prstu. Nas je bilo moguće videti u retkim prilikama – shvatila sam oduševljeno. Povodom neke sahrane ili svadbe ili Tedeuma prilikom proslave pobeđene nacionalne vojske. Retko su nas viđali, tek s vremena na vreme, nikada baš izbliza, samo povodom neke proslave ili defilea, s rastojanja... To prijatno sanjarenje zabavilo me je tog popodneva, kao i mnogih drugih! Mislila sam da je sve istina: dokaz za to bio je u tome što su na dan pogrebnog obreda za Indalesijev večni spokoj, kada su moja majka i tetka Lusija – a za njima i nas dve – nakon opela prišle da izjave saučešće Indalesijevoj majci i ostaloj njegovoj rodbini, svi su ustali istovremeno, bilo ih je oko dvadeset, jer su zauzeli čitave dve prve klupe, i prišli nam kao da smo ožalošćene mi i kao da je zapravo nama, a ne njima pripadalo mesto ožalošćenih.

* Šp.: *orujo* – špansko žestoko piće, dobija se destilacijom komine od grožđa. (Prim. prev.)

Padala je noć kad su gošće otišle, zbijene u taksiju koji se popeo po njih, sve tri pozadi kao velike kartonske lutke. Taksisti se polako kretao, sa spuštenim zadnjim trapom zbog težine tri gospođe. Na putiću koji je razdvajao našu kuću od tetke Lusijine kuće stajale smo sve četiri tog žućkastog i intimnog predvečerja, kao gravure velikih evropskih gradova koje je tetka Lusija bila okačila na stepeništu. Kroz ogradu, svetla iz dnevnog boravka uvećavala su našu kuću, koja mi se odande, mračna, činila kao neko veliko staro prebivalište. Kao glavno uporište istaknutog puka na La Maranji. Brzo su se u meni nagomilale slike sala sa zastavama engleske vojske u borbi s francuskom vojskom u Kanadi. A naše ostrvo se nalazilo na jezeru Ontario, koje su prešli u brzom motornom čamcu, naravno, tetka Lusija i Tom Bilfinger. Spustila se morska magla, vetrom izobličena vlažna morska magla, kao nesvesno značajno i mračno žbunje i drveće, kao otkucaji mog još uvek toliko detinjeg srca. Kroz maglu koja je kružila, koja se zgušnjavala ili taložila iza naših leđa, dizala se tetka Lusijina kuća spram mora, bez ikakvog svetla, čak ni svetiljke na ulazu.

Do nas četiri su dopirali ritmički, prigušeni udarci, kao pokreti pobesnelog okeana. Plima je poput bubnjeva rasplamsavala košare s dna litice, i odjeci su dopirali do nas, do ugušenih grla obale La Maranje. Pomislila sam na penu koja se bele-

la i kipela preko oštih stena u podnožju litica. Kao sećanje na neizbežnost i na smrt, koja je Indalesija jednim udarcem izvela iz ovog sveta. Kao ludilo ili mahnitost koja je jednim udarcem izvela tetka Nines iz pameti i takta. Takvo je bilo i ritmičko penušanje talasa dok udara u liticu. Te noći me je iznenadila blizina odjeka koji je naglašavao naše preplašeno ćutanje, dok nismo potrčale sve četiri nazad u kuću. Kraj večeri je bio vrlo zabavan, mnogo smo se smejale svemu.

Kad smo Violeta i ja legle, naglo sam prestala da se smejem da bih zaokružila ono što sam bila započela pre nego što sam sišla da pozdravim gošće.

„Violeta, uopšte nije dobro što se toliko smejemo. Sve je mnogo tužno, mnogo, izuzetno tužno. Pomisli na tetku Nines, o čemu li razmišlja. A ti i ja ovde udri u smeh. To uopšte nije u redu.“

„Ne smejemo se tetka Nines. Smejemo se onako, bez razloga.“

„E pa ne treba se smeјati onako. A naročito ne nakon što se desilo ono što se desilo.“

„Opet ti o plakanjima i tugama. Ne plače mi se, nimalo. Bolje je smeјati se nego plakati.“

Ja sam bila starija i moja je morala da bude poslednja. Nisam mogla da dopustim da me Violeta pobedi. Moja je obaveza bila da osećam šta je pravedno i da izrazim to što je pravedno. Te rekoh:

„Violeta, mora da se oseća ono što mora da se oseća, a čovek koji ode da se smeјe kada se desi neka nesreća, makar to bilo i onako, nije kakav treba da bude. A ako ne možemo da plačemo, ne treba ni da se smejemo, ni s razlogom ni bez razloga!“

„E pa, ako nećemo da se smejemo, onda bolje da spavamo“, rekla je Violeta. I zaspala je, verovatno s osećajem da sam joj

se smučila. Bila sam na ivici da je probudim i izgrdim. Zadržala me je briga, sada veoma živa, da ne razumem dobro stvari. Zašto je ta nesreća bila tužna, zašto su došle gošće, zašto mi nismo bile kokoš, zašto Indalesija, kad je bio zabavna osoba koja se onoliko smejala, ne bi sada pratio, na nebu, mnogo više smeh nego suze?

Tog dana je bio praznik pošto je bio rođendan predstojnici – nikad se nije znalo koji. Datum se poklapao sa sedmim rođendanom mog brata Fernandita. Fernandito je već bio počeo da savladava veštinu prepuštanja ljubavi i dopuštanja drugima da rade stvari u svoju korist. Već smo nedelju dana razgovarali o rođendanu. Tetka Lusija je bila obećala – na stranu njen poklon – da će nam prirediti veliko iznenađenje. Fernandito se iskreno uzdao u to da će se tetka Lusija baciti naglavačke u more s vrha kule. To je bilo ono što je rekao, a ja sam razumela da se iza šale krilo nerviranje nekoga ko se plaši da će biti polaskan, a istovremeno i zapostavljen tetka Lusijinim uobičajenim preterivanjem. Kada smo seli da doručujemo, mislili smo da će se iznenađenje sastojati u tome da vidimo tetka Lusiju kako u deset ujutru ulazi u *ofis*, što je bio iznenađujući događaj, do delirijuma, kad se poznaje njeno lagodno radno vreme.

Bili smo na pola doručka kad smo čuli dvostruki zvuk koraka koji se približavaju. Violeta i ja smo pošle da otvorimo vrata ubeđene da nas čeka iznenađenje. I bilo je. Iznenađenje je bio Tom. Od svih mogućih iznenađenja, to je bilo najmanje prikladno za Fernandita. Tom Bilfinger, tetka Lusijin večni udvarač, bio je kadar da, samim svojim prisustvom, i bez namere da to učini, potisne u drugi plan četu ljudi, a da ne govorimo o detetu od sedam godina. Ja sam u četrnaestoj

godini imala utisak da je Tomova visina uveliko premašivala dva metra. To je bio prvi put da ga vidim u poslednje tri godine. Njegova visina, onakva kakvom sam je ja pamtila, nije se umanjila tom prilikom, iako sam možda više obratila pažnju na njegovo crvenkasto lice, na pokrete i način na koji se ophodio prema svima nama, a posebno prema tetka Lusiji. Nijedna istinski pažljiva osoba ne čini ti se visokom kad imaš četrnaest godina. U tom uzrastu, a i kasnije, visina je neminovno povezana s nezainteresovanošću. Izgledalo je da oboje ulaze istovremeno kao metak, čak i kad sam ja, koja sam ostala poslednja, primetila da je jedina koja je ušla, sela i sipala kafu s tim preteranim i pomamnim razmetanjem lepim manirama bila tetka Lusija. Tom se smejao zabacujući glavu unazad, utočivši u svečanu, ne zajedljivu, već radosnu buku. Tetka Lusija reče:

„Pa, Fernandito! Kako ti se čini ovo iznenađenje koje sam ti dovela? Let od hiljadu kilometara sa samo jednim presedanjem, a ti ni zdravo da kažeš.“

„Zdravo“, rekao je Fernandito, i dodao: „Osoba nije iznenađenje, barem ne za mene, i pošto sam već doručkovao, odoh gore da radim domaći...“

I otišao je. Primetila sam da se tetka Lusija mršti. Imala je nameru da uzme veoma za zlo ispad svog sestrice. Pogledala je svoju majku i rekla odsečno:

„Ako mu dopustiš da se nepristojno ponaša sa sedam godina, s dvadeset ćeš mu biti služavka za sve. Reći ćeš da je bezazleno dete jer je to ono što je tebi lagodnije u ovom trenutku. Ali radiš loše, i ti znaš da radiš loše.“

Umešao se Tom, ljubazno. Rekao je tetka Lusiji:

„Lusija, preteruješ! Ti si sigurno bila dvadeset puta nepristojnija u njegovim godinama...“ I počeo je da se smeje i svi smo počeli da se smejemo s njim, zaboravivši Fernandita, i

na neki način magično ubeđeni da je jedino važno baciti glavu unazad i smeјati se veselo.

Ono što je rekla tetka Lusija kada je ovo čula delovalo mi je neshvatljivo:

„Aha! Znači, staješ na njegovu stranu, je li, smatraš da sam ja nepristojna, znači tako? Naravno da je tako! Da nisam, ti ne bi bio ovde, *mon petit!* Oduvek sam bila nepristojna...“

Moja majka se umešala s onom čvrstinom koju je retko ispoljavala, ali za koju mi je već tada bilo jasno da je uvek drži u pripravnosti:

„Nećemo sada da se svađamo. Seti se, Lusija, kako je mučen tata jednako govorio da svađe, kao ni telegrami, ne dolaze u obzir ni pre doručka ni za vreme doručka, i nipošto posle sedam uveče. Osim toga, priznaj da to što ti se dešava nema baš nikakve veze ni s Fernanditom ni s Tomom: doručak nije tvoje pravo vreme, priznaj! To što si u deset ujutru sišla da doručkuješ s porodicom, Lusija, to je svojevrsno čudo. Veoma smo zahvalni, zahvalni smo i što je Tom došao...“

„Nije moje vreme, istina je“, priznala je tetka Lusija.

Zapamtila sam tetka Lusijin bes, taj nagoveštaj agresije prema Tomu Bilfingeru koji je moj adolescentski senzibilitet smatrao preteranim tokom jednog trenutka da bi ga sasvim zaboravio u sledećem trenutku. Po svoj prilici ga je, međutim, registrovalo moje istrajno pamćenje, jer se pojavio mnogo godina kasnije. Tog dana smo se svi vratili dobrom raspoloženju i nekako je na kraju govorio skoro samo Tom Bilfinger. Tomov praded je, po svemu sudeći, bio blizak prijatelj islandskog istoričara koji je sakupio šesnaest islandskih saga. Bile su to veoma lepe povesti, avetinjske, Tom ih je barem pripovedao kao da likovi nisu bili rođeni ni u jednoj vremenskoj tački i nikada nisu umirali: menjali su obličja, prema Tomu, zato što je obličje bilo slučajno kao i svet na Islandu, svet

lebdeće, teške i umiljate magle, koja nikada ne odlazi, ni kad je vreme lepo, koja sve obavlja čudesnim ružičastomednim tonom, u čijoj unutrašnjosti je smrt bila nemoguća, a likovi se menjali tek slučajno – sećam se da je Tom rekao „per accidens“ naglašavajući latinski na nemački način. Bilo je očaravajuće slušati kako prede s hoh doječ akcentom. Govorio je savršenim španskim s izmenjenim intonacionim ritmovima: odatle je dolazio deo Tomovih čari, od njegovog živog glasa, koji je imao resku pripovedačku punoću, kao rizling vino. Moguće je da sam do ovog zapažanja došla mnogo kasnije i uključila ga u moja sećanja na Toma Bilfingera. Vladao je, u svakom slučaju, tom komplikovanom veštinom pripovedanja i nikada nije prekidao pripovedni tok, bez obzira na naše upadice i zapitkivanja. Tog jutra mi je palo na pamet da Tom ne samo da zauzima više prostora od bilo koje osobe koju sam ja do tada bila upoznala, već se s jednakom monumentalnošću prostire i u vremenu. Tek su bili stigili i seli, a činilo se da su već satima tu sa nama. Tom je imao tu sposobnost koju imaju samo neki veliki glumci, da nikada ne žure, a da ipak uvek izgledaju različito i ocharavajuće. Čak nije ni raspakovao svoju malu putnu torbu, koju je poneo sa sobom iz tetka Lusijine kuće – verovatno mu tetka Lusija, loše raspoložena što je ustala rano, nije dozvolila da se popne u sobu i ostavi stvari – i nije pogledao na sat ni jedan jedini put. Činilo se meni, s četrnaest godina, da je čovek Tomovog izgleda morao da bude skoro uvek zauzet: samo sveštenici ili poneki profesor bili su kadri da poput njega ne izgube strpljenje na nekom skupu. Šta je radio Tom kada nije bio s nama? Je li istina da nikada nije žurio? Je li tačno da se – kako je tvrdila tetka Lusija – pojavio u kući iznenada i s planom da se vrati već narednog dana, s jednom jedinom i izričitom namerom da proslavi rođendan mog brata? Delovala je umirujuće aroma

njegovog duvana za lulu, spokojni oblaci koji su nesumnjivo pretvarali našu kuhinju u skućeni kamp arktičkih istraživača. Moja majka reče iznenada:

„Ju, već je skoro dva! Gde je Fernandito?“

Kao da je uzvik moje majke bila bajalica, frojlajn Hana se pojavila na vratima.

„Wie geht es Ihnen, Fräulein Hannah?“

„Sehr gut, danke, Herr Bilffinger. Und Ihnen?“

Zvuk nemačkog jezika, razumljivog samo delimično, čini deo mog detinjstva. A te jednostavne rečenice imaju za mene formalnu toplinu savršenog društvenog ponašanja. Frojlajn Hana je sišla da kaže mojoj majci da je Fernanditu loše, da ga boli stomak.

Tom, koji je bio ustao da pozdravi frojlajn Hanu i koji je još uvek stajao kraj nje, izjavio je onda da je, čak i ako je moj brat bolestan, štaviše, tim pre ako je bolestan, neophodno da se on lično, sam Tom, popne u sobu mog brata kako bi mu dao poklon koji mu je doneo iz Nemačke. Svi smo, osim tetka Lusije, koja je zapalila cigaretu, ustali čim smo ovo čuli, i predvođeni Tomom izašli smo u predvorje i pošli gore ka spavaćoj sobi – sasvim izvesno – lažnog bolesnika. Iz svoje putne torbe Tom je bio izvadio zadivljujući pravougaoni predmet, neku vrstu kutije umotane u sjajni papir zlatne boje. Fernandito se pojavio na vrhu stepeništa, na malom podestu, u pidžami, s izgledom nekog ko je upravo ustao iz kreveta. Ništa od toga nije ostavilo na Toma ni najmanji utisak.

„Nimm! Ein Geschenk für dich, Das ist zu deinem siebsten Geburtstag.“

Tom je tu napravio malu pauzu, a zatim je svečano izgovorio dok je mom bratu uručivao poklon:

„Zum Geburstag viel Glück.“

I sve smo zapevale, donekle neskladno, poznatu rođendan-sku pesmu. Fernandito je izgledao zbunjeno, sada je stvarno, a ne pretvorno izgledao kao mesečar. Rekao je samo: „Pošto ne znam šta je...”

Tom je lično otvorio paket, i videlo se kožno jastuče iz Rusije, a u njemu su se nalazile drvena flauta i usna harmonika. Tom je seo na sanduk od tamnog drveta koji stoji na podestu i bez reči uzeo flautu. Razli se melodija po celoj našoj kući, koja je najednom izgledala šuplja poput velikog odeona koji sakuplja sva sazvučja. Sećam se reči te pesme koje nam je Tom pokazao ubrzo zatim: „*What shall we do with the drunken sailor? What shall we do with the drunken sailor? What shall we do with the drunken sailor... early in the morning?*“ Ta pesma i Tomov glas poneli su nas sve, čak i Fernandita. Posle smo svi sišli da ručamo. Tom i Fernandito su celo popodne vežbali da sviraju usnu harmoniku i flautu. Zvuk ta dva instrumenta menjao je zvučnost kuće (sve kuće imaju, osim vidljivog izgleda, osim svojstvenog mirisa, i svoju posebnu zvučnost: kuće na selu zvuče poput drveća ili cvrčaka, kuće muzičara zvuče utihnulo i usredsređeno na taj kratki prazni interval između pokreta jednog kvarteta ili na ekstatički trenutak koji prethodi početku komada). Dugo nakon što su prestale da se čuju flauta i usna harmonika činilo mi se da ih čujem iz naše spavaće sobe kao blagi blesak neprekidne vode koja se razbija o drveno vedro, kao osunčan, osvežavajući zvuk izvora u proletnjem ružičnjaku. I da istovremeno osećam ubod zavisti koji sam tada osećala neprekidno, gotovo celo popodne, gledajući kako se Fernandito i Tom lepo zabavljaju svojim instrumentima. Zažalila sam što sam žensko, nama devojkama ne daju takve poklone. Tom i Fernandito su se smejali tog popodneva onako kako se smeju dva dobra drugara na muškim skupovima, u tom proizvodnjom i savršenom svetu koji ja nikada neću razumeti.

„Mama, gde su se upoznali tetka Lusija i Tom?“, pitala sam nekoliko dana nakon što je Tom otišao. Bile smo same, moja majka i ja, u njenoj spavaćoj sobi izjutra, dok se ona sređivala.

„Gde? Ne znam gde, upoznali su se na nekom putovanju, ili možda na jednoj svadbi na jugu Italije. Tih godina smo svi putovali vrlo mnogo, istina je da se ne sećam tog detalja, u početku tome nismo pridavali značaj, Tom nam je izgledao kao privlačan momak, polunemački ili poluengleski ekscentrik, koji je odlično pričao kastiljanski.“

„Ima li Toma na nekoj od ovih fotografija? Volela bih da vidim kako je izgledao kao mlad...”

„Bio je vrlo lep momak, nezgrapan, ali elegantan, veoma privlačan.“

Listala sam zamišljeno album sa fotografijama koji je moja majka držala u stočiću u spavaćoj sobi zajedno sa knjigama koje je čitala, i sa svojom sveskom za crtanje. Mnogo puta sam već bila videla te fotografije. Moja majka i tetka Lusija u jahaćim odelima i sa šeširićima s engleskim natpisima. Gotovo sve fotografije napravljene su na otvorenom. Ima velikog drveća u pozadini. Svi izgledaju kao da su na raspustu. Mladić koji se najčešće pojavljuje nije Tom, mladić u beloj uniformi koji nosi na džepu za maramicu izvezen grb nekog britanskog koledža. Čula sam majku kako kaže:

„Tu nema Toma. To su pre svega fotografije mojih prijatelja koje sam ja snimila. Tom je bio drugačiji, stariji od nas. Bio je u svom svetu.

„Nemaš nijednu fotografiju na kojoj se vidi Tom kad je bio mlad?“

„Ja nemam, nema šta. Možda tvoja tetka ima neku, mada ne verujem jer nije od onih što vole da fotografišu. Tetka Lusija je osoba sadašnjeg trenutka. Obrati pažnju, ona mrzi uspomene...“

Tetka Lusija se promenila kada se pojavila u kući s Tomom. Hoću reći da Tom više nije bio tetka Lusijina anegdota, njen večiti nemački ljubavnik koji živi u Rejkjaviku. Pomislila sam, prvi put, da su Tom i tetka Lusija dve različite osobe, a ne dva lica jedne jedinstvene anegdote. A već se završavao vetrovit olujni mart i blistava kišica se udisala po ostrvskim stazama. Kroz milione i milione rupica borovih iglica, nanizanih zajedno s vetrom, već se tkalo proleće. I smetali su džemperi na povratku iz škole uprkos tome što se ujutru prilikom odlaska frojlajn Hana ljutila na nas što idemo samo u džemperu. „*Es ist kalt!*“, govorila je frojlajn Hana za vreme doručka. I magla na prozorima *ofisa* izgledala nam je hladnija i odbojnija, kao da umesto s našeg dolazi direktno s Baltičkog mora. Frojlajn Hana je smatrala da je hladno sve do polovine juna. A da bi to pokazala, nije otkopčavala svoju pletenu jaknu boje cigle dok temperatura uveliko ne bi prešla dvadeset i osam stepeni. „*Der Mantel, Mädchen. Nicht nur der Pullover, auch der Mantel!*“ Čak i danas, kada obučen kaput ili džemper, izbije jedno imperativno i istovremeno komično sećanje: „*Der Mantel, der Pullover, heute ist es kalt!*“ A zapravo je frojlajn Hana, uprkos tome što je tada već dvadeset godina živela u Španiji, osećala u kostima hladnoću svoje domovine, zakasnela proleća Renanije i Prusije.

Tetka Lusija je već počinjala da se meškolji kao mladunče ševe, i da kopa kao krtice i drozdovi, da se na vetru hladi od vrućine kao zrikavci. Svake godine je bilo isto, čim bi sunce počelo ubedljivo da sija, a na skelama zidari zavrtali rukave. Zatim bi usledila jednonedeljna priprema za odlazak, jedna dugačka nedelja kutija za šešire i putnih kovčega, i pregledanja ormara, i zamene naftalina i prekrivanja sveg nameštaja velikim čaršavima skinutim po dolasku i odloženim u ormare na tavanu. A koji su sada, raspakovani i proizvoljno naborani, lučili miris buđi kao izraz nostalgije koju su osećali prema svojim starim policama u ormaru gde su zbratimljeni spavali tokom čitave zime. I tako sve dok, iznenada, baš kada bismo sve bile u gužvi, tetka Lusija ne bi nestala preko noći bez zbogom. Uvek je odlazila bez pozdrava, prepadajući nas tako svaki put kad bi odlazila, izazivajući jedno gotovo neprijatno iznenađenje. Ja bih mislila: „Tolike pripreme za odlazak znače da ona ne želi da ode, to jest da ostaje.“ Svaki put sam pogrešila. Odlazila bi uvek samo s onim što je nosila na sebi, s kišobranom i majušnom putnom torbom. Te godine, s četrnaest godina, nakon utiska koji je na mene ostavio Tom Bilfinger, pomislila sam da je tetka Lusija uvek odlazila bez pozdrava kako nijedna od nas ne bi otkrila koliko je velika bila njena želja da vidi Toma.

Moja majka je više crtala nego što je pričala. Čak nam je govorila, kada bismo Violeta i ja ostale do kasno budne, pričajući kao navijena: „Treba manje pričati a više crtati. Pošto sebi pravite zbrku u glavi, kada biste crtale, videle biste sve mnogo jasnije, i sve odjednom, kad biste precrtale na čist papir to što ste nacrtale.“ I bila je istina da je moja majka crtala, a to umeće nije nasledila, niti ga je nasledio iko od nas. Ispricala mi je da ju je Gabrijel naučio da crta. Vodio je majčinu ruku svojom rukom, naučio ju je svemu što je o crtanju znao, a i o slikanju, mada ona nije želela da nastavi da slika, ni u akvarelu ni u ulju, zato što su se boje međusobno vezivale kao reči u razgovoru, i remetile, iako su bile čudesne, linijsku jasnoću crteža. Sve je, prema Gabrijelu – govorila je moja majka – moglo da bude obrađeno u linijama, a ono drugo, ono što je ostalo izvan crteža nakon što je sve nacrtano, nije ni zavređivalo da bude uneto u njega. Ali ne samo da nije nastavila da radi s bojama zato što nije htela, već nijedno od njih dvoje nije moglo da nastavi, nisu mogli da crtaju zajedno a čak ni da se gledaju izdaleka, ma koliko da su to voleli, ma koliko da su se voleli, jer je Gabrijel već bio oženjen, pet ili šest godina pre nego što je sreo moju majku. A to je bilo, to s Gabrijelom, pre nego što sam se ja rodila, ali je svetlucalo stalno, a sevalo ponekad, suvo, kao suvi prasak nevremena za vreme vrućina, kao hitac iz pištolja ili, ma kako čudno zvu-

čalo, kao dupli hitac iz pištolja u dvobojima na smrt... Crteži moje majke, njeni krokiji, jednostavni su crteži u olovci, na bilo kom papiru, i uvek s idejom da bolje objasni stvari iz svakodnevnog života. Takvi su skoro svi krokiji naše kuće, koja je pravljena u navratima, od jedne kućerine koja je tu bila, i koju su, pošto su je baba i deda kupili i nisu koristili (jer je baba više volela da živi u San Romanu u blizini prodavnica i posetilaca), sredili njih dvoje, Gabrijel i moja majka, pre nego što se moja majka udala. Moj otac u to vreme nije bio ni sporedan događaj u toj priči, čak ni prepreka. Ali to je druga priča koju ja u to vreme još nisam razumela.